

**Prof. dr hab., por. artylerii Bogdan Zaborski
(1901 – 1985)**

Urodził się 5 kwietnia 1901 w Warszawie. Zmarł 22 lutego 1985 w Ottawie, Ontario, Kanada i jest pochowany na Notre-Dame Cemetery w Ottawie. Wybitny geograf, geomorfolog, poliglota, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, McGill University i Sir George Williams University w Montrealu, oraz University of Ottawa. Porucznik artylerii Wojska Polskiego, pracownik Wojskowego Instytutu Geograficznego. Uczestnik wojny polsko-sowieckiej i II wojny światowej. Więzień i zesłaniec w Rosji Sowieckiej. Pracownik w Ministerstwie Informacji i Dokumentacji Rządu Polskiego na Uchodźstwie. Pozostał na emigracji. Syn inżyniera kolejowego Józefa i Marii z Majewskich. Pochodził ze znanej warszawskiej rodziny inteligenckiej i był wychowany w duchu narodowym, w wierności Bogu i Ojczyźnie.

Wykształcenie

Początkowo uczył się prywatnie na tzw. „kompletach”, a od czwartej klasy w warszawskim gimnazjum im. Emiliana Konopczyńskiego, gdzie złożył maturę. W 1919 przyjęty na studia w sekcji matematyczno-przyrodniczej Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1922-1927 uczestniczył w pracach geomorfologicznych i hydrologicznych, prowadzonych przez profesora Stanisława Lencewicza. W 1925 obronił rozprawę doktorską pt. *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*. Praca ta została opublikowana w 1927 przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie. Habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim, na podstawie rozprawy pt. *Studium nad morfologią dyluwium Podlasia i terenów sąsiednich*.

Przed wojną

W lipcu 1920 Bogdan Zaborski wstąpił jako ochotnik do Wojskowego Obozu Akademickiego w Rembertowie, gdzie otrzymał przydział do artylerii i wziął udział w walkach z Sowietami. Zwolniony w listopadzie został skierowany do powiatu raciborskiego na Górnym Śląsku, gdzie wziął udział w przygotowaniach plebiscytowych. W 1921 powrócił na studia. Jako student brał udział w pracach badawczych, opublikował swoje pierwsze trzy prace i działał w naukowych kołach studenckich. Po obronie pracy doktorskiej w Zakładzie Geograficznym UW został zatrudniony jako asystent. Pracował na UW w latach 1924-1927. Zainteresowanie osadnictwem i problematyką narodowościową spowodowało dalsze samodzielne studia w dziedzinie historii i etnografii na UW.

W latach 1927-1928 odbył służbę wojskową i ukończył Szkołę Podchorążych Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim. Został przydzielony do 1 Pułku Artylerii Najcięższej jako oficer rezerwy. Po zwolnieniu ze służby czynnej w 1928 jako podporucznik artylerii, wziął ślub z Marią Płońską, córką notariusza z Kolna. Dzięki uzyskanemu stypendium Funduszu Kultury Narodowej młoda para udała się w podróż naukową do Niemiec i Francji. Celem podróży były poddyplomowe studia Bogdana w zakresie antropogeografii.

W czerwcu 1930 dr Zaborski obronił rozprawę habilitacyjną na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jego wykład habilitacyjny nosił tytuł *Rola Podlasia jako osi dyluwium Polski*, który był oparty o rozprawę habilitacyjną pt. *Studium nad morfologią dyluwium Podlasia i terenów sąsiednich*. Rozprawa habilitacyjna doc. Zaborskiego spotkała się z wysokim uznaniem geografów z najstarszego ośrodka geograficznego w Polsce. Profesor Jerzy Smoleński zaproponował doc. Zaborskiemu objęcie stanowiska zastępcy profesora i kierowania Seminarium Geografii Fizycznej na UJ. Po likwidacji tego Seminarium, z powodu reformy Jędrzejowicza, Bogdan Zaborski powrócił do Warszawy i został docentem na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie rozpoczął pracę w organizacji przyszłego Zakładu Antropogeografii. Równocześnie rozpoczął pracę jako zastępca profesora na Wolnej Wszechnicy Polskiej (1933-1938). Od września 1936 zrezygnował z pracy na UW i podjął pracę w instytucjach pozaakademickich, służących zwykle instytucjom państwowym (Komisja Badań Ziem Wschodnich, Instytut Badań Narodowościowych przy Prezydium Rady Ministrów, Instytut Bałtycki czy Związek Ziem Górskich). Odbywał też liczne podróże geograficzne m.in. do Jugosławii (1923), Niemiec, Francji i Szwajcarii (1928-1930), do Czechosłowacji, Niemiec, Włoch i Hiszpanii (1931-1933) oraz na Bałkany (1938). Odbył też podróż dookoła świata (1937-1938) jako delegat Polski na Międzynarodowy Kongres Oświatowy. Na spotkanie w Tokio pojechał koleją transsyberyjską i zwiedził Mandżurię, Koreę i Japonię. Następnie przez Hawaje dostał się do Kalifornii, a przez Nowy Meksyk i Teksas dotarł do Waszyngtonu, a potem do Nowego Jorku, skąd powrócił do kraju.

W tym czasie na Wydziale Filozoficznym UW wyodrębniono w roku akademickim 1927/1928 dwa wydziały: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy i Wydział Filozoficzny. Na tym ostatnim w latach trzydziestych postanowiono powołać nową jednostkę Zakład Antropogeografii. Po

rozpisany konkursie Komisja przedstawiła Radzie Wydziału dwie kandydatury: prof. M. Limanowskiego i doc. B. Zaborskiego. W maju 1938 Rada Wydziału poparła kandydaturę Zaborskiego. Docent Zaborski otrzymał wtedy stanowisko profesora nadzwyczajnego Zakładu Antropogeografii (pierwszej tego typu jednostki w Polsce). Ciekawa jest opinia prof. Zaborskiego (1939) o antropogeografii, że dziedzina ta zajmowała się człowiekiem na tle środowiska, ale *najczęściej popełnianym błędem było przesadne doszukiwanie się zależności między zjawiskami ludzkimi a warunkami naturalnymi środowiska*. Po przyjęciu tego stanowiska prof. Zaborski zrezygnował z innych prac dodatkowych. Jeszcze w tym okresie – przed wybuchem wojny – zdołał wydać, wspólnie ze swoim asystentem dr Antonim Wrzoskiem, monumentalną pracę pt. *Antropogeografia* jako III tom *Wielkiej Geografii Powszechnej*. Proponuje w niej podział antropogeografii na: geografie człowieka, geografie kultury naturalnej i geografie kultury duchowej. Dzieło to uznawane jest współcześnie jako nie tylko najważniejsza część dorobku prof. Zaborskiego, ale za najwybitniejsze dzieło w dziedzinie monograficznego ujęcia geografii społeczno-ekonomicznej świata (Lisowski, 2008). Jego pierwsi naśladowcy pojawili się dopiero w latach 90-tych ub. stulecia.

Czas wojny

Przed wybuchem wojny prof. Zaborski był zmobilizowany do Wojskowego Instytutu Geograficznego (WIG) i wraz z nim został ewakuowany do Lwowa, po 1 IX 1939. Wziął udział w obronie Lwowa. Uniknął wtedy niewoli bolszewickiej. Jednak wkrótce został złapany przez sowiecką straż graniczną podczas przekraczania granicy rumuńskiej i został osadzony w więzieniu we Lwowie (w tzw. „Brygidkach”), a później deportowany do łagru w Norylsku. Po podpisaniu układu Sikorski-Majski w 1941, prof. Zaborski został zwolniony i odbył długą podróż przez Syberię i Azję Środkową do Taszkientu. Stamtąd został wezwany do ambasady polskiej w Kujbyszewie i delegowany z niej do Londynu. Przez Archangielsk i Murmańsk dotarł na początku 1942 do Wielkiej Brytanii, gdzie mu powierzono kierownictwo Biura Geograficznego i Zakładu Reprokcji Kartograficznej w Ministerstwie Informacji i Dokumentacji Rządu RP na Uchodźstwie.

Po wojnie

Wielka Brytania

Po wojnie pozostał na emigracji, mimo propozycji ze strony Uniwersytetu Warszawskiego aby powrócił na swoje dawne stanowisko. Rozpoczął wtedy pracę w Polish University College w Londynie (Polski Uniwersytet na Obczyźnie - PUNO) i wygłosił wiele wykładów na uniwersytetach brytyjskich. W 1946 Maria Zaborska wraz z dwójką dzieci zdołała wyjechać z okupowanej powtórnie Polski i połączyć się z mężem.

Kanada

Bogdan Zaborski otrzymał ofertę wyjazdu do Kanady w 1948 by poprowadzić wykłady w ramach kursów wakacyjnych (Summer 1948) na uniwersytecie McGill. Wkrótce potem otrzymał ofertę pozostania na stanowisku Associate Professor w dziedzinie geografii. Pozostał na McGill

University do 1957 r. Po otrzymaniu oferty z University of Ottawa, objął tam nową placówkę – katedrę geografii, którą zbudował od podstaw. W 1966 przeszedł na emeryturę, ale podjął pracę na jezuickim college'u w Montrealu – Sir George Williams College University. Profesor Zaborski zaproponował dla tej uczelni nową nazwę z okazji rocznicy kopernikańskiej - Copernicus University, ale wybrano nazwę Concordia University. Regularną pracę dydaktyczną zakończył w 1975 i powrócił do Ottawy, gdzie zamieszkał ze swoją rodziną. Do roku 1980 prowadził okresowo wyjazdowe wykłady na Concordia University. Dokonał wielkiej pracy uzupełniając i unowocześniając kolekcję map na następujących uniwersytetach kanadyjskich: McGill University, University of Ottawa, Concordia University, University of Alberta i Carleton University. University of Alberta i Carleton University nazwały sekcje swoich zbiorów map jego imieniem. Zaborski był wielkim miłośnikiem i kolekcjonerem map. Jego prywatne zbiory, które uległy zniszczeniu podczas okupacji, obejmowały ok. 4 tysiące książek i 11 tysięcy arkuszy map (głównie topograficznych). Kolekcjonerstwo map kontynuował na emigracji. Niestety, pozostała w rękach rodziny część ostatnich zbiorów zaginęła. Zaginęły też w zawierusze wojennej jego rękopiśmienne mapy szczegółowe, dotyczące m. in. regionów Karpat i Podkarpacia, jak i wszystkie mapy narodowościowe, w tym unikalne mapy narodowościowe ówczesnych kresów wschodnich.

Brał udział w wielu zjazdach i kongresach naukowych, m.in. w Zjazdach Słowiańskich Geografów i Etnografów, Kongresach Międzynarodowej Unii Geograficznej, Międzynarodowych Kongresach Historyków, Zjazdach Przyrodników i Lekarzy, zjazdach poświęconych Ziemiom Wschodnim i Karpatom (szczególnie Huculszczyźnie), Zjazdach Pomoroznawstwa. Był członkiem Komisji Geograficznej i Komisji Atlasu Historycznego Polski PAU, Instytutu Badań Spraw Narodowościowych oraz członkiem korespondentem Meksykańskiego Towarzystwa Geograficznego (od 1938). Profesor Zaborski zajmował się też zagadnieniami planowania przestrzennego zarówno w Warszawie, jak i później podczas pobytu na emigracji.

W Ameryce Północnej Profesor Zaborski współpracował i był członkiem wielu organizacji i instytucji naukowych (głównie w dziedzinie geografii), m.in. Royal Geographical Society (London), Canadian Royal Geographical Society (Ottawa), Association of Geographers in Montreal, Quebec (jako członek założyciel), American Geographical Society (New York, NY, USA) i American Geographers (Washington, D.C.). W latach 1950-1957 był prezesem Oddziału Montrealskiego Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce, a w latach 1960-1976 Oddziału Ottawskiego tego Instytutu (który w 1976 został przekształcony w niezależny Polski Instytut Naukowy w Kanadzie). Profesor Zaborski przyczynił się również do powołania Oddziału Torontońskiego PINwK. Odbił też całą serię wielkich geograficznych podróży: pierwszą do Ameryki Łacińskiej (1956), drugą do Europy, na Bliski Wschód do Azji Południowej i Afryki Północnej (1960), trzecią do 14 krajów Afryki (1967) i czwartą na Daleki Wschód: Azja Południowo-Wschodnia, Hong Kong, Tajwan i Japonia (1968). Odwiedził trzykrotnie wraz z żoną, kraj ojczysty (1964, 1973 i 1978). Brał też dalej udział w wielu światowych kongresach geograficznych oraz konferencjach po obu stronach Atlantyku. Profesor Zaborski był też członkiem wielu komitetów rządowych, w tym specjalnej komisji kwalifikującej geografów do służby cywilnej w ministerstwach rządu federalnego Kanady.

Odnaczenia, nagrody i wyróżnienia

Lista odznaczeń Profesora Bogdana Zaborskiego obejmuje (nie jest ona przypuszczalnie pełna):

- Krzyż Oficerski IV Kl. Orderu Polonia Restituta
- Krzyż Złoty Zasługi
- Medal Lotniczy
- Złota Odznaka- Honorową Kongresu Polonii Kanadyjskiej
- Członek Honorowy Polskiego Towarzystwa Geograficznego (1974)

Faculty of Science and Arts z Concordia University przyznaje od 1975 Bogdan Zaborski Medal dla najlepszego absolwenta geografii. Natomiast na University of Ottawa jest ufundowane stypendium Zaborski-Castonguay (wg informacji na portalu University of Ottawa, stypendium Zaborski-Castonguay jest przyznawane dla uhonorowania Profesora Bogdana Zaborskiego, pierwszego kierownika katedry geografii i studentki Rachel Castonguay, która zginęła tragicznie podczas swoich studiów w tej dziedzinie). Kandydaci na to stypendium muszą spełniać szereg wymagań, w tym bardzo dobre wyniki studiów oraz potrzebę pomocy finansowej.

Publikacje

Bogdan Zaborski opublikował wiele pozycji książkowych, artykułów oraz map. Przypuszczalnie nie jest jeszcze opublikowany pełny zestaw jego prac, obejmujący wszystkie okresy jego działalności naukowej i społecznej. Największa liczba jego prac dotyczyła geomorfologii, geografii osadnictwa i geografii etnicznej. W mniejszym zakresie jego publikacje obejmują geografję ludności, geografję polityczną, geografję transportu i geografję regionalną. Zwykle nie wymieniał w swoich listach publikacji pozycji kartograficznych, które zaliczał do innych działów.

Wiele prac Profesora Bogdana Zaborskiego pozostaje unikalnymi aż do współczesnych czasów, n.p. prace na temat wsi polskiej czy też prace geomorfologiczne utworów polodowcowych w różnych krainach geograficznych Polski (Mazowsze, Pomorze, Podlasie, Polesie, Wyżyna Lubelska, Kaszuby), oraz mapy narodowościowe. Pragnął opracować *Antropogeograficzny Atlas Polski*, ale ten plan nie został nigdy zrealizowany. Lista jego głównych publikacji znajduje się w opracowaniu Prof. Andrzeja Lisowskiego z Uniwersytetu Warszawskiego (Lisowski, 2008).

Przykłady ważnych publikacji Bogdana Zaborskiego (Zaborski, 1993):

Zaborski, B. – *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1926 (wyd. niemieckie w Breslau 1930 (ob. Wrocław)).

Zaborski, B. i Wrzosek, A. - *Antropogeografia jako III tom Wielkiej Geografii Powszechnej*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1939.

Zaborski, B. - *Chapters on USRR* in Kimble & Goode, *Geography on Northlands*.

Zaborski, B. - *Europe-Languages* in Goode's World Atlas, Rand McNally (several editions)

Zaborski, B. – *Atlas of landscapes and settlements of Eastern Canada*, wyd. Sir George Williams University, s. 610, Montreal 1972.

Rodzina

Bogdan Zaborski w 1928 wstąpił w udany związek małżeński z Marią Płońską, córką notariusza z Kolna, studentką geografii. Posiadali dwoje dzieci: Jerzego (również geografa) i Zofię, zamężną Kączkowską. Zaborscy posiadali dom letni (cottage) na Ontaryjskich Kaszubach, w Barry's Bay, który był za ich życia miejscem spotkań rodzinnych.

Bibliografia

Jerzy Zaborski, *Some Personal Highlights*, Biuletyn Jubileuszowy 50-lecia Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie, McGill University, Montreal 1993.,

Andrzej Lisowski, *Bogdan Zaborski 1901-1985*, Prace i Studia geograficzne, T. 40, ss.143-162, Warszawa 2008, http://py.wgsr.uw.edu.pl/uploads/f_biblioteka/PIS/40/Bogdan%20Zaborski.pdf

Andrzej Wołodkiewicz, *Polish Contribution to Arts and Sciences in Canada*, Montreal 1969

Fotografia Bogdana Zaborskiego, nieznaney daty z art. A. Lisowskiego (j.w.)

/AMJ/

© Oskar Halecki Institute in Canada 2017